

A budapesti gázkérdés.*)

mióta 1806-ban Baltimoreban az első városi közvilágítást létesítették, azóta a civilizált világon minden gázzal világított városban fölmerült egyszer-egyszer az a kérdés, amelynek megoldása ez idő szerint Budapest törvényhatósági bizottságát foglalkoztatja, hogy t. i. a magánkezelésben levő gázvilágítási monopólium-üzemet nem volna-e jobb községi kezelésbe átvenni?

Bennünket e fontos kérdés főleg szociálpolitikai vonatkozásaiban igen érdekel és ezért a közkezen forgó adatok alapján meg szeretnők itt rajzolni a magyar közigazgatási korrupció eme tipikus lápi virágjának rövid monográfiáját.

1. Az első gázszervződést — a közterületek használatának kizárólagosságával és a gáz-egységár maximumának meghatározásával — 1855-ben 25 évre kötötte meg Pest városa a bécsi Rothschild-céggel, amely később az általános osztrák légszesztársulatra ruházta azt át. Buda 1862-ben, Ó-Buda pedig 1870-ben kötötte meg a maga gázszervződését. Ma a főváros és az Általános osztrák-magyar légszesztársulat között 1879-ben megkötött alapszerződés és ennek 1891-ben létrejött pótszerződése van érvényben; e szerződési viszony 1910. december 15-én jár le. A társaság a gázszolgáltatás céljaira a közterületek kizárólagos használati jogát kapta a fővárostól, továbbá egyéb világítási módokra nézve más vállalkozókkal szemben az

*) Az adatokról lásd: *Városi Szemle* 1908. III.—V. Forbáth: Városok világítása; a Magyar Mérnök- és Építész-Egylet 1908. 14—18. sz. Kajlinger, Forbáth, Pfeiffer és Bernauer cikkeit; Gálócsynak a Józsefvárosi Kaszinóban 1908. május 16-án tartott előadását, a budapesti kir. törvényszék sokmánytárának 87. sz. csomóját s a szövegben idézett hivatalos jelentéseket

elsőbbségi jogot is biztosította a társaság részére a főváros. Viszont a város megkapta a megváltás jogát és a köbméterenkénti egységárnak a fogyasztás arányában egészen 21 fillérig csökkenő kedvezményét.

Tekintve azt, hogy pl. a berlini városi és társulati gázgyárak már 1847. óta 21 fillérért szállították fogyasztóiknak a gáz köbméterét és ennek dacára is milliókra menő fölöslegeket szolgáltatottak be a város pénztárába: a szerződésnek egységár-kedvezményét egyáltalában nem tarthatjuk kielégítőnek. Még kevésbé lehetünk megelégedve a megváltásra vonatkozó szerződési pontozatokkal, amelyek az 5. szakaszban a fővárosra nézve igen kedvezőtlenül vannak megállapítva. A szerződés lejártával, vagyis 1910. december 15-én, t. i. a város

a) más világítási módot alkalmazhat úgy a közvilágításra, mint a magánfogyasztásra; ez esetben tehát a gázszolgáltatás a társaságnak kizárólagosságnélküli üzletévé alakulna át azzal a feltétellel, hogy a fővárostól a közterületek használati jogát sikerülne megkapnia;

b) becsáron megveheti a főváros területén lévő összes gázgyárakat minden részeikkel és fölszerelésükkel együtt;

c) a szerződést a jelenlegi feltételek mellett további 10 évre meghosszabbíthatja, mely esetben a vállalati jövedelemből úgy részesednék a főváros, hogy a tisztanyereségből mindenekelőtt levonatnék a befektetett tőkének 10%-a a részvényesek javára, az ekként fentmaradó fölöslegnek aztán 30%-a illetné a fővárost; a mérleget és a jövedelem kimutatását azonban a főváros kifogás és vizsgálat nélkül úgy tartoznék elfogadni, amint azt a részvénytársaság közgyűlése majd megállapítja.

Ez a szerződés önmagában tekintve is a legsúlyosabb vád a fővárosnak akkori törvényhatósági bizottsága, illetőleg ennek többsége ellen. Egyfelől az egységár alacsonysága, a monopólium kizárólagosságával párosulva, úgy a közpénztárnak, mint az egyes polgároknak érdekeit teljesen kiszolgáltatta a gáztársaság nyereszkesedésének; másfelől a szerződés lejártá esetére megállapított föltételek egyenesen megkárosították a fővárost a társaság javára.

Az egységár leszálló skálájának minimumát t. i. csak akkor kellett volna megállapítani, ha ugyanakkor azt is megszabta volna a szerződés, hogy a tiszta nyereségnek valamely osztalék-maximumon felüli (pl. 8—10%-ot meghaladó) részében a főváros osztozik a társasággal. Viszont egy olyan vállalatnál, amely páratlanul magas jövedelmezősége mellett az eredeti alaptőke összegét részvényeseinek már többszörösen visszaszolgáltatta, nem lett volna

szabad a szerződés lejártakor még váltságdíj-fizetéssel terhelni a fővárost. Hasonló esetekben mindenütt a világon megtérítés nélküli, ingyenes háramlási jogot szokás biztosítani annak a községnek a javára, amely a maga kollektív életével és kizárólagosságot biztosító koncessziójával nyújtotta a javadalmas társaságnak busás jövedelmeit és tőkéinek visszatérítéseit.

És e szemrehányásokkal szemben nem védekezhetik az 1891-ben eljárt törvényhatósági bizottság azzal, hogy tájékozatlanságból hibázott. Igaz ugyan, hogy a korlátoltságnak s mindenféle szakértelem hiányának kevés olyan gyülekezete van a világon, amilyent a mi fővárosunknak virilizmussal súlyosbított képviselőtestülete produkál: de ebben az esetben a gázkérdés lényegét nem egyszer elég élesen kifejtették előtte. Legyen elég csak Herzog Péternek 1890. április 20-iki beszédéből idéznünk néhány sort: „Azon kedvezmények, amelyeket a társulat a fővárosnak följánl, a szerződés meghosszabbításában rejlő nagy kedvezménnyel még csak össze sem hasonlíthatók... határozottan azon álláspontot fogadom el, hogy a gázgyárak beváltassanak ...” stb.

Meg kell tehát állapítanunk azt, hogy a főváros törvényhatósági bizottságának annak idején eljárt többségei úgy az egységár megállapításánál, mint a város nyereségrészesedésének elejtésénél és végre az ingyenes háramlási jog feladásánál súlyosan — és pedig tudatosan — megsértették úgy a fővárosnak közérdekét, mint a polgároknak egyéni érdekeit.

Hogy ennek a károsodásnak nagyságáról és igaztalanságáról pontos mértékünk legyen, hivatkozunk arra, hogy a társaság osztalékai 1891-től (tehát a mostani szerződés megkötésétől) számítva 1901-ig, vagyis 10 év alatt, körülbelül megkétszereződtek; t. i. 32,5%-ról 60%-ra emelkedtek, jóllehet ezeken kívül beruházásokra és tartalékokra a legutolsó mérleg szerint 24 millió korona szerzemény telt még ki a nyereségekből.

A gáztársasági gazdálkodásról és az annak idején eljárt fővárosi törvényhatósági bizottság felfogásáról egyébiránt a leghelyesebb perspektívát az a megállapodás nyújtja, amely a fővárost megfosztja attól a régebbi jogától, hogy a társaság könyveit, mérlegeit és nyereség-kimutatásait megvizsgálhassa. Miért követelte ezt a társaság és miért járult hozzá ahhoz a főváros? . . . Az ilyen szégyenparagrafusokat nem szokás ok nélkül sem kérni, sem megadni, hanem szégyen ide, szégyen oda . . . az üzlet kedvéért kiállja az ember még ezt is, ha másként nem megy a dolog. Világosan igazolja azonban ez azt, hogy a gázgyár is, a főváros is, egyaránt el akarták

e tilalommal földelni azokat a manipulációkat, amelyek nem állanak ki a napfényt. Mert vannak ám a gázgyár éleiben olyan rejtelmek, amelyeket a legtalálékonyabb rébuszfejtő sem tud az erkölcsi kódex sérelme nélkül megfejteni; majd lesz alább efélékről is szó.

Íme! ekként fogantatott a közigazgatási korrupció bűneiben az a szerződés, amely egy külföldi társaság javára sok millióval károsította meg a fővárost. Hogy e fogantatásban mi része volt az egyéni hitványságoknak, a nepotizmusnak, a pénznek és a meghunnyászkodásnak: arról ezen a helyen nem kell beszámolnunk. Azt azonban nem hallgathatjuk el, hogy a városházának boltívei alatt többször hallottuk idézni a boldogult Halmos Jánosnak egy klasszikus tömörségű kiszólását, amelynek ismétléséért bizonyára és pedig méltán megkapnók úgy a gázgyártól, mint a főváros régi korifeusaitól a magunk első sajtóperét.

II. Nagy megnyugvással konstatálhatjuk azonban mindjárt előjáróban, hogy a gáztársasági szerződés megítélése körül most — úgy látszik — más szelek uralkodnak a főváros adminisztrációjában. Első sorban a tanács foglalkozott idejekorán a gyökeres orvoslás előkészítésével, a legutóbbi időben pedig a törvényhatósági bizottság körében is erős vélemények és alapos érvek nyilvánultak meg a főváros igaz érdekei iránt.

A tanács felhívására Heuffel Adolf középítési igazgató 1904. február 5-én, Vosits Károly tanácsos pedig 1904. december 26-án nyújtották be a gázkérdés ügyében véleményes javaslataikat, amelyekre vonatkozólag Wartha Vince és Pfeiffer Sándor 1906. március 17-én együttesen, Gálócsy Árpád pedig 1906. április 10-én külön terjesztették be a tanácshoz szakértő bírálatukat.

Miután a fővárosi közegek javaslatai is, meg a három szakértő műegyetemi tanárnak véleményei is, egybehangzóan a gázgyárak megváltását ajánlották: a tanács indítványára az 1907. február 13—14-iki közgyűlésen elhatározta a képviselőtestület, hogy a megváltáshoz szükséges előzetes becslést megejteti. A becslő-bizottság tagjaiul Bánki Donát elnöklete alatt Kajlinger Mihály és Forbáth Imre fővárosi, továbbá K. Jónás Ödön és Pfeiffer Ignác, majd ezek lemondása után Fodor István és Hieronymi Károly gázgyári megbízottak működtek.

A becslés kiterjedt a józsefvárosi, a két ferencvárosi s a budai légszeszgyárakra, a ferencvárosi vízgázgyárra, a lipótvárosi és a kelenföldi gáztartó-állomásokra, a gázvezető-csövekre, a lámpaoszlopokra, karokra és lámpaházakra, a gázórákra s a telkekre.

A szerződés szerint a gyárak, mint működésben levő telepek,

mai állapotukban becsülendők meg, a főváros azonban a beszerzési árnál magasabb becsértéket nem tartozik fizetni.

A harcot a gázgyár a becslésnél kezdte el. Első sorban megtagadta a beszerzési árak bevallását és könyveinek bemutatását. A bizottság tehát kénytelen volt tételenkénti egységár-kalkulációk egybevetései útján dolgozni. Amikor aztán a bizottság elvégezte a vagyon kétharmadrészének a megbecsülését, akkor a gyár kiszolgáltatta a még szükséges beszerzési kimutatásokat. Vajjon miért titkolta a gázgyár némely beszerzési ügyleteit és miért nem titkolta azt a kisebb részét a vásárlásainak, amelyekről igazolást nyújtott? A szerződés szerint csak egyféle elvi álláspont lehetséges ..... ez a taktikázás ellenkezik az őszinte, egyenes üzleti szokásokkal.

A bizottság e gáncsoskodás dacára oly sikeresen végezte el munkáját, hogy a becslési művelet műszaki szempontból egyhangúlag és teljesen megoldottnak tekintendő. Eredménye az, hogy az összes gyárak és berendezések értéke a telkek nélkül, a társaságnak 36,3 millió K leltári beszerzési kimutatásával szemben, kereken 17,9 millió koronát tesz ki. A telkek értékét a bizottság többsége, a szerződésre hivatkozva, 648.827,23 K beszerzési árban állapította meg, a gázgyár szakértői ellenben külön vélemény gyanánt vétették jegyzőkönyvbe azt a felfogásukat, hogy a telkek 5,18 millió korona mai becsértékben veendő számításba. A szerződés intézkedése azonban teljesen világos és a gázgyárnak ez a telekvitája csak arra a manőverre való, hogy a kalkulációba ezt az ötödfélmilliónyi bizonytalanságot lehessen belecsempészni, zavarván és nyugtalanítván ezzel is a jóhiszemű laikusokat. A társaságnak ez az eljárása méltó párja annak, amit az üzleti könyvek eltitkolásával követett el. Az erkölcsi szempontot ehhez a telekbecsléshez az a körülmény adja meg, hogy a gázgyár a szóban forgó ingatlanok legnagyobb részét épen attól a fővárostól vette meg, amelynek most tízszeres áron akarja azokat visszaadni.

A becslésnek minden gáncsoskodás dacára jól végződött munkája után következett a szakértők díjazása körüli művihar, amelynek az lett volna a rendeltetése, hogy a közvélemény figyelmét egy ilyen panamáizú mellékkörülményre terelvé, elvonja a kérdés lényegéről. Mi nem megyünk bele a szakértők díjazásának kérdése körül megindult harcba, de nyíltan reá akarunk mutatni arra, hogy a fórumon is, de még inkább a konventikulumokban mindenütt ott láttuk a tisztességteljes szándékú primipilusok mellett azokat a jógyomrú és nagyszájú farizeusokat, akik megfélemlítve saját *sine cura* jövedelmeikről, irigyen hánytorgatták a szakértők díjazásának ügyeit. Egyúttal öröm-

mel konstatálhatjuk azt, hogy a mű vihar főként a szakértők korrekt magatartása folytán nem sikerült, sőt talán épen egyik alkalma volt ez annak, hogy a műszaki közvélemény helyesen állíthatta be a köz-tudatba a gázkérdés lényegét.

A város szakértői t. i. igen helyesen a Magyar Mérnök- és Építész-Egylet fóruma elé vitték a kérdés vitáját, ahol a gázgyár szakértőivel hozzáértő pályatársaik nyilvános ellenőrzése mellett vitákban és tudományos értekezésekben tárták föl a kérdésnek összes műszaki és gazdasági részleteit.

III. Mi a nyilvános vitákra hivatkozva, csak röviden akarjuk itt az eredményeket megállapítani és pedig első sorban a jövedelmezőség-számításokkal kívánunk foglalkozni. Forbáth Imre a megváltási összegnek (= 18,55 millió K) és a szükséges forgó tőkének (= 2 millió K) 4%-os kamatoztatását és 50 esztendőes amortizálását kalkulálván, számszerűleg helyesen 17,7% tiszta nyereséget mutat ki az 1910. év után. Feltételei e számvetésnek a szén- és kokszárok mai konjunktúrái, az egy évre eső munkabérek és tisztí fizetések. 283.000 K-val leendő fölemelése, a fogyasztásnak normális viszonyai és m³-ként 20 filléres gáz-egységár. Figyelmen kívül maradt az előírázatnál a beruházásra felveendő kötvény-kölsön árfolyamvesztésege, amely a legrosszabb eshetőségek egyikét tételezve is fel, legkevesebb 87-es árfolyammal állapítható meg. Eszerint is 15¹/₂%-nek mutatkozik a várható tiszta nyereség.

E kalkulációtól függetlenül a tanács középítési ügyosztálya 17,6%-ra teszi a megváltást követő évben a tiszta nyereséget.

Ezekkel a nagyjában igen egybevágó számításokkal szemben Pfeiffer Ignác és Bernauer Izidor az üzleti konjunktúrák változóságait hozzák fel ellenérvekül. Beszéltek és írtak a szénáraknak s a munkabéreknek várható emelkedéséről, a kokszárok bizonytalanságáról, a villamos világítás konkurenciájáról stb. Nos hát az kétségtelen, hogy Pfeiffer ellenvetései között vannak lehetséges, sőt valószínű előre-látások, de viszont hiányzanak jóslataiból a kedvező konjunktúrák. Pl. miért számítsunk egyidejűleg a szénárak emelkedésére és a kokszárok csökkenésére, holott az egyirányú árváltozás sokkal természet-szerűbb; avagy amikor a villamos világítás tökéletesedését kombináljuk, miért kell feltételeznünk ugyanakkor a gázvilágítás technikájának teljes meddőségét; végre amikor nemesak biztosra vehetjük, hanem örömmel várhatjuk a munkabérek emelkedését és a munkaidő rövidülését, ugyanakkor miért ne kombináljuk ezt a gyártási technika javítása és a gázgyárak mai elhanyagolt berendezésének tökéletesítése útján elérhető üzemi haszonnal?

Ez adatok némi felvilágosításul szolgálhatnak a következő szembeállítások. A budapesti gázgyárak a legutóbbi nagy szénárak idején, a kokszárak egyidejű emelkedése folytán 255.000 K-val többet vettek be, mint amennyit akkor kaptak volna, ha a szénárak nem emelkedtek volna. A budapesti gázgyárak tökéletlen műszaki berendezéseik folytán munkabérek és tisztí fizetések címén 1 m³ gáz előállítására 2.17—2.37 K-t adnak ki; a debreceni városi gázgyár ellenben e címen 1.68 K-t költ, jóllehet, üzeme a fővárosi gázgyárak termelésének alig $\frac{1}{20}$ részét teszi.

Állítja Pfeiffer azt is, hogy ha a társulat összes jövedelmeit mindenkor kiosztotta volna s az új beruházásokat tőkéjének fölemelésével létesítette volna, akkor ma 30 milliót meghaladó alaptőkével dolgoznék és ennek az évi tiszta nyereség már csak 9,33%-át tenné ki. Nohát ebben a tekintetben Pfeiffer nagyon téved, mert a szembe állított kétféle eljárás tulajdonképpen mindegy. Ha t. i. mindig szétosztották volna a nyereségeket, akkor némely években 100%-nál is nagyobb osztalékokat kellett volna kifizetni és ez összegekből kellett volna a tőkefelemeléseket visszaszolgáltatni, ami csak könyvelési különbségeket okozott volna. Ha különben Pfeiffer komolyan hiszi, hogy a gázgyári jövedelem 9,33%-ot tesz: akkor ám próbálja meg, kapna-e gázgyári részvényeket 800 koronás árfolyamon?

A gázgyár jövedelmezősége tekintetében különben nemcsak a világ összes gyárainak és közöttük különösen a budapestieknek eddigi üzleteredményei a legszebb reményeket táplálják bennünk; és ezeket a reményeket nemcsak fokozzák, hanem nagyon erősítik is épen azok a szívós és eszközökben nem nagyon válogatós, nagyarányú manőverek, amelyeket a társaság folytat immár majd egy félszázad óta, hogy ezt a leszólt üzletet, ezt a bizonytalan nyereségű vállalatot valahogyan el ne veszítse.

IV. De — mondják a gázgyár írástudói — nagy kérdés, hogy vajjon kell-e majd gáz 50 év múlva? És — folytatják meghatározottsággal — milyen nagy kára lenne abból a fővárosnak, ha most megváltaná a gázgyárakat s aztán más világítási rendszerek folytán nyakán maradna meddön, értéktelenül a sok drága gép, szerelvény stb.

Kis gyerekeknek van egy fajta kártyajátékuk, amit úgy neveznek, hogy „kételkedő kutya”; hát én mernék a gázgyár ügyében egy ilyen partiét játszani Bernauer úrral. Mélységesen kételkedem t. i. az összes gázgyári érveknek nemcsak igaz voltában, hanem őszinteségében is.

Tudom ugyanis egyebek között azt, hogy a gázvilágítás csődjétől sehol a föld kerekéségén nem félnek, sőt ellenkezőleg Európa és

Amerika nagy városaiban évről-évre száz milliókat fektetnek be régi gázgyárak bővítésére és újak létesítésére. Köztudomású dolog az is, hogy a gázvilágítás a villamos világítás terjedése és versenye folytán épen nem csökkent. Budapesten például 10 évről 10 évre a következő emelkedés következett be:

1885/6-ban volt a fogyasztás	14,9 millió m ³ ,
1895/6-ban „ „	29,4 „ „
1905/6-ban	45,1 „ „

vagyis 10 évenként 15 millió m³ az emelkedés két villamos társaság versenye mellett és annak dacára, hogy a gáztársulat a szerződés lejárta való tekintettel a gázfogyasztás fokozására semmit sem tett.

Berlinben a városi gázgyárak fogyasztása 1892 —1904. között 100 millió m³-ről 200 millióra emelkedett s ugyanezen idő alatt megkétszereződött a gázfogyasztás egyebek között Brémában, Boroszlóban, Düsseldorfban, amely városokban ugyanazon időben már volt villamos világítás is.

A fejenkénti fogyasztás volt 1902—6. évek között Berlinben 82 m³, Hamburgban 78 m³, Budapesten pedig 54,4 m³; Angliában vannak városok 400 m³ fejenkénti gázfogyasztással. A gáz fogyasztása különösen a háztartási és az ipari alkalmazásokban egyre nagyobb tért hódít. A külföldi városokban a fogyasztásnak ez a része az összes fogyasztásnak körülbelül 50%-a, míg nálunk alig 15%-a. De igen nagy fejlődésre nyújt még kilátást a gázvilágítás technikai tökéletesedése is. Az Auer-féle találmányok pl. a kilencvenes években roppant föllendítették a gázfogyasztást, mert a régi rendszerrel szemben az Auer-világítás $\frac{1}{8}$ fogyasztás mellett is tetemesen nagyobb és szebb fényt nyújtott. A technikai fejlődésnek pedig e téren még igen nagy tere van, mert hiszen az Auer-fénynél az égő testbe vezetett energiának csak 1,88%-át tudjuk világításunk céljaira kifejteni. A gázvilágításrendszer ökonómiájának még igen nagy perspektívája van. Az üzleti eljárások tökéletesítései is nagyfokú emelkedésre nyújtanak kilátásokat. így pl. az automatikus gázelosztók az angol városokban 12 év alatt rendkívül nagy mértékben megnövelték a gázfogyasztást, mert ezek alkalmazásával a szegényebb néposztályok nagy tömegeit is bevonták a gázvilágítás körébe. 1902-ben az összes angol fogyasztók 25%-a gázautomatákon át kapta világítását s ez az egész fogyasztásnak több mint 10%-át tette.

V. Ámde mindezeknél fontosabbnak tartják a gázgyári szakértők azt az érvet, hogy a városi üzemek inferioritása miatt nem szabad a gázgyárakat megváltani, mert a városi kezelés távolról sem tudja azokat az eredményeket biztosítani, amelyeket a részvénytársasági

üzem produkál s így a megváltás nemcsak hogy nyereséget nem adna a fővárosnak, hanem ellenkezőleg veszteségekkel terhelné azt.

Nos hát mi ez érvelést általában véve is alaptalan általánosításnak tartjuk, a jelen esetre vonatkozólag pedig és éppen a gáztársulat részéről felháborító cinizmusnak bélyegezzük. Mert ugyan mit produkált nálunk az a kérkedve hánytorgatott részvénytársulati üzem? ... Egy korrupcióban fogantatott, nepotikus üzem, amely 50 esztendőn keresztül kizárólagosan, versenytárs nélkül aknázhatta ki azt a keze ügyében levő nagy és biztos fogyasztást, amely nemcsak a gáznak, hanem a melléktermékeknek is kénytelen vásárlója volt szüntelen ... ugyan mi dicsőt mutat fel ez a nagyra tartott részvénytársasági üzem? Vajjon mit csodáljunk inkább? talán az indokolatlanul magas egységárakat, amelyek révén páratlanul nagy nyereségeket harácsoló össze a túlnyomórészt külföldi tőke számára? avagy azt az üzleti körülményt, amely a politikai élet árja és apálya szerint tudta az igazgatóság számára a szükséges szakértelmet az uralkodó pártok korifeusai közül kiválasztani? vagy talán a titkos könyvelés rejtelmek imponáljanak a világnak? ... Lehetne még különben a munkások ellátásáról az embertelenül hosszú munkaidőről, az ínséges munkabérről, a fegyveres katonaság segélyével levert bérharcokról is beszélni: de mindezeknél jellemzőbb erre az üzemre nézve a gyári berendezések tökéletlen és elégtelen volta. A gyári nagyüzemnek valóságos botránya az, hogy milyen régi és rossz a gyáraknak egész berendezése. Hogy többet ne mondjunk, a józsefvárosi és a budai gyárakhoz nincs vasúti vágány, egyetlenegy telepen sincsenek kis vasutak, hanem az évi másfél millió métermázsát meghaladó kőszén és a 830 ezer métermázsás körüli kocszot kocsikon s targoncákon szállítják, kézi munkával rakják be és szedik ki stb. A technikai tökéletesítésekkel mit sem törődtek; most, május végén tett a társaság javaslatot az invert-lámpák kísérleti alkalmazására; a regeneratív lámpák elterjesztésére stb. semmit sem tett a gyár. Az üzleti élelmesség is messze van a gázgyártól, a fogyasztás fokozását semmiképpen sem tudta előmozdítani. És az ilyen munkásnyűzó, harácsoló tőke, amely a legbiztosabb konjunktúrák közepette ennyire tökéletlen technikával és titkos könyveléssel űzi a maga igen egyszerű mesterségét, ez merészeli a maga javára leszólni a városi üzemeket! Hát ugyan van-e a nagyipari üzemnek olyan bűne, amely a gáztársaságnál elő nem fordulna? A technikai elmaradottságnak, az üzleti élehetlenségnek és a nepotikus korrupciónak összes utálatosságait megtaláljuk a gázgyár életében. És ezt az üzemet akarják nekünk földicsérni!

Ám ugyan hasonlítsuk össze ezt a kérkedő vállalati kezelést a

városi üzemekkel. Tudvalevő dolog, hogy a XIX. század elejéig a közigazgatás jórészt a rendészeti teendőkben merült ki s hatáskörének tágulása Angliában kezdődvén, egy század lefolyása alatt a községi szocializmusnak rendszeres programját fejlesztette ki magában. A társadalom érdekében lassanként a magánvállalkozásnak legtermészetesebb tárgyait is a hatósági jogkör részeseivé tette a jogfejlődés, még pedig nem ám az elméleti érvelések, hanem a társadalmi szükségletek kényszere alatt. A községi szocializmusnak első lépése az ipar terén azoknak az üzemeknek községi kezelésbe vétele, amelyek az egész közönségnek közszükségletét képezvén, nagyarányú és energikus kezelés mellett a közvetlen, arányos hasznosságot nélkülözhetik. Ilyenek a vízszolgáltatás, a közlekedés rendszeres ellátása, a közvilágítás stb. egyszóval azok a nagyüzemek, amelyek a városi népesség kollektív életén alapulnak és amely üzemek nem annyira a közvetlenül jelentkező anyagi haszonban, a nyereségben, keresik sikerüket, hanem inkább azt célozzák, hogy a község kollektív életének standardját minőségében és méreteiben fokozzák.

A községi szocializmusnak többféle programjára hivatkozhatunk már, most azonban legyen elég csakis néhány városi gázgyár üzemeredményeire rámutatnunk.

A mi gáz-egységárunk a dicső részvényes üzem alatt a harmadik szerződés idejében, 1891-ben 25 fillér volt m^3 -ként; a berlini városi gázgyárak 1847-től kezdve milliókra menő nyereségek mellett is le tudtak menni 21 filléres egységára. Évenként körülbelül $6\frac{1}{2}$ millió márka nyereséget adnak be készpénzben a város pénztárába, pedig ezenkívül ingyen látják el a város közvilágítását s körülbelül $3\frac{1}{2}$ milliót amortizációra, leírásokra és új beruházásokra fordítottak. 1906/7-ben 234,38 millió m^3 összes fogyasztás mellett 11,27 millió márka volt a városnak a gázgyárakból eredő tiszta jövedelme. Egy év alatt a fogyasztás 7,3%-kal, a nyereség pedig 14,7%-kal növekedett. Ha ez eredményeket a mi mai fogyasztásunk arányára átszámítjuk, akkor a korona-váltónak 84,90 berlini árfolyama mellett a főváros tiszta nyeresége 2,84 millió korona körül preliminálható.

De a charlottenburgi, boroszlói, drezdai, hamburgi, kölni, lipcei, müncheni és nürnbergi városi gázgyárak is mind-mind egy millió márkát meghaladó nyereséggel zárják le üzemeiket s az egész világon majdnem kivétel nélkül minden városi gázgyár nagy üzleti feleslegeket és alacsony egységárakat tudott felmutatni.

Aki pedig e gyárak technikai berendezéseit, munkabéreit, egységárait és üzleti korrektségeit egybeveti a budapesti részvénytársu-

lati gázgyáraknál szerzett tapasztalataival, az egyenesen rajongó vágyakozással óhajtja a városi üzemek életbeléptetését.

Am nézzünk különben a mélyére annak a részvénytársulati adminisztrációnak is! Valóságos típusa ez a törvényesség formái közé bújó kapitalistaféltelenségnek. Az alapszabályok 22. §-a szerint a közgyűlésen csak olyan részvényeseknek van szavazatuk, akiknek legalább 20 részvényük van s 20 részvény jogosít egy szavazatra. (Vagyis itt is csak a bárónál kezdődik az ember; a szavazati jog pedig még az Andrassy-féle tervezetnél is korlátozottabb!) Még érdekesebb az igazgatósági szervezet limbusa. Az igazgatóság tagjai közül 5-nek Triesztben, 3-nak Budapesten kell laknia; valamennyien 4 évre választatnak s 20 részvényt kell letétbe helyezniök; mindannyian külön-külön megkapják a főmérleg tiszta jövedelmének $\frac{1}{2}\%$ -át, összesen tehát annak 4%-át. (Tehát itt sem a szaktudás, hanem a 20 részvény qualifikál; azután minthogy Budapest adja a jövedelemnek 85—90%-át, az igazgatóságnak 25%-a lakik itt, ez idő szerint Gajári Ödön és Tolnay Lajos; az igazgatóság üléseit Triesztben tartja.) De e központi igazgatósági tagokon kívül vannak még helyi igazgatók is, akiket az igazgatóság nevez ki az egyes telepekhez; ezeknek is 20—20 részvényt kell deponálniok s javadalmuk az illető telep tiszta jövedelmének 1%-áig emelkedhető provízió. Végre pedig a 47. §. szerint a budapesti művekre külön helyi igazgatóság állítandó fel; ennek hatáskörét, javadalmazását stb. az igazgatóság szabja meg. (Tehát van egy törvényes és két fajta törvénytelen igazgatósága ennek a dicső vállalatnak, az utóbbiakat nem a közgyűlés választja, ezeket bejegyeztetni nem kell, javadalmazásuk nem kerül nyilvános számadásra stb.) Végre ott vannak az évenkénti mérlegek homályosságai, mint csúfságai a nyilvános számadási kötelezettségnek. Egyebek közt pl. 1906—7-ben adók és illetékek címén összesen 12.460 K-t fizetett a társaság, tiszta nyeresége pedig meghaladta a harmadfél milliót!

Mindezek elgondolásánál igen célszerű az úgynevezett sajtószabadságról is megemlékezni, nehogy az igazság kimondására ragadtassa el magát az ember.

VI. És ezekről az üzelmekről merik mondani, hogy jobbak a városi kezelés machinációinál. Hát mi itt, Budapesten, a mai keskeny-vágányú választójog mellett s a virilizmus fertőző hatásai alatt nem várunk a községi üzemtől sem máról-holnapra történő nagy erkölcsi megújhódást. Jól ismerjük mi a közigazgatási korrupciót is, egyebek közt azt is tudjuk, hogy a gázgyár összes magyar igazgatói kivétel nélkül valamennyien bent ülnek a városi képviselő-testületben: nem

sok jót várunk tehát e réven. De a kezelés tisztaságát és a szakértelem uralmát az üzemek legnagyobb részében merjük reményleni s a közérdekek érvényesülését legalább némely részben nem tartjuk kizártnak és végre ez a tervezett megváltás az egyetlen módja annak, hogy ezt az első rangú közüzemet a városi adminisztráció hatáskörébe vonhassuk. Egyébiránt pedig a megváltás még nem szükségképpen jelenti ám a városi kezelést is! Sándor Pál egy bizottsági ülésen igen világosan kifejtett 3 olyan üzemrendszert, amelyek mindegyike alkalmas arra, hogy a város érdekeit teljesen biztosíthassuk és mégse kelljen a városnak a gázgyárakat saját üzemében tartani. Bennünket nem is az üzem formája érdekel, sőt az üzleti nyereségeket is másodrangú szempontnak tartjuk s mindezekkel szemben azt állítjuk, hogy a gázgyárak megváltására szociálpolitikai nagy érdekek szempontjából van szükség. A város fejlesztése, a köz- és magánvilágítás javítása, a technikai találmányok alkalmazása, a gyártás tökéletesítése, a fogyasztás növelése és jobb kiszolgálása . . . egy szóval a kollektivizált közüzem elérhető, reális céljai lebegnek előttünk.

Látjuk ennek nagy akadályait és veszélyeit is: de azt hisszük, hiú erőlködés itt ma már minden ellenállás, a főváros meg fogja váltani a gázgyárakat: a közgyűlés legalább a f. év május 27-én egyhangúlag elfogadta a tanácsnak a megváltásra vonatkozó javaslatát. Azonban jóhiszemű emberek előretolásával próbálják a küzdelmet személyes térre átjatszani. Testületi becsület kérdésévé fújják fel a város urai néhány embernek apró és nagy üzleteit. Néhány igazlelkű, bátor ember terrorizálása van most napirenden és csodálatos . . . minden gyanún felül álló, tiszta férfiak is engedik magukat dróton rángatgatni.

Nem utolsó látvány különben a sajtó magatartása sem. Az általános csönd minden berekben, ez a nyomasztó, néma hallgatás, az agyonhallgatás, a magyar sajtónak ez a páratlanul gyilkos taktikája . . . vajjon mi ennek a magyarázatai? A kicsúfolt, ösztövér erkölcs és a céda fáma hosszú regéket mondanak négymillióról, amely nagy összeget a gázgyár részvényesei adták össze s amelyet nem számolnak el a titkos könyvekben sem. A pénz — úgy mondja a rege — bemutatóra szóló csekkek útján került bele apránként a közvéleménybe és pedig nem kizárólag a sajtó deftereinek zsebébe!

Ezen mi épen úgy nem botránkozunk meg, amint nem indulunk fel az úgynevezett hazafias sajtó némaságán sem. Pedig nagyon furcsa az eset! Itt van t. i. egy külföldi részvénytársaság, amely több mint egy fél század óta évről-évre milliókra menő nyereségeket visz ki tőlünk külföldre. Az összes nyereségeknek 87%-át a budapesti gyárak szolgáltatók s ez 60%-os osztalékul vándorol a harácsoló, korrump-

páló külföldi tőkések zsebeibe akkor, amikor a magyar takarékoskodás alig 4%-os betétekül gyűjtögeti nehéz szorgalmának gyér feleslegeit. Nagyképű statisztikusaink és levitézlett nagy urakból lett bankigazgatóink dicsekedve emlegetik a pénzügyi takarékbetétek állandó szaporodását . . . a hazafias magyar sajtó pedig hallgat a nemzetközi tőke ily példátlan harácsolásáról. A fajmagyar közgazdák vajjon miért hallgatnak erről ilyen mélyen? Vajjon miért? . . .

A gázgyárat azonban meg kell váltani.

Somogyi Tamás.

